

MUUTUVA KEELE PÄEV

Muutuva keele päevadest on saanud Eestis traditsioon. ETF-i grandiprojektide „Eesti keele grammatilise süsteemi muutumine ja selle põhjused: keelemuutuste analüüs kasutuskontekstis” (Tartu Ülikool, grandihoidja Ilona Tragel) ja „Eesti keele grammatika ja sõnavara dünaamika 1990.–2000. aastatel” (Tallinna Ülikool, grandihoidja Helle Metslang) töörühmade ühisseminarist alguse saanud üritus toimus 16. novembril 2007 juba kolmandat korda, seekord Tallinna Ülikoolis. Nagu varemgi oli meil palju kuulajaid ja kaasamõtlejaid. Peeti 14 ettekannet.

Keele muutumine on paratamatu, selle mehhanismide uurimine huvitav ja vajalik. Eesti keele uurijad on praegu samuti huvitava, kuid keerulise dilemma ees: ühelt poolt nõuab teaduspoliitika, et publitseeritaks maailma eelretsenseeritavates ajakirjades (mis tähendab eesti keelest üldkeelteaduslikult huvitavate probleemide leidmist ja lahendamist), teiselt poolt tuleks tegelda eesti keeles siin ja praegu toimuvate muutustega ja nende mõjuga eesti keele arengule üldiselt (seda pigem suhtes eesti keele kirjeldamise senise traditsiooniga). Vahel on võimalik neid vaatenurki ka ühendada.

Seminari avas Helle Metslang (TÜ), kelle ettekande pealkiri „Eesti keel – tuulemaa keel” viitas Henn Saari ku-

jundile eesti keele kui rohkeid võõrmõjusid tunda saanud keele kohta. Ettekandes võrreldi eesti keelt ja selle kõrval ka soome keelt Euroopa keeleliidu (SAE, *Standard Average European*, Euroopa keskmine standard) keeltega. SAE põhitunnused on mõlemas keeles tagasihoidlikult esindatud, samal ajal aga on toimumas nihked nende joonte suunas ning esineb perifeersemaid SAE tunnuseid.

Maria-Maren Sepperi (EKI) ettekanne „Kasutusmuutused indirektaali väljendusvahendites” laiendas H. Rätsepa puhtmorfoloogilist teatelaadi kategooriat. Kirjeldamaks ühtselt aluselt kõiki vahendava teatelaadi avaldumismorme (sõltumata sellest, kas need moodustavad morfoloogilise paradigma või mitte), võeti arvesse keelevahendi funktsionaalseid ja semantilisi omadusi. Keelevahendite kasutusanalüüs näitab, kuidas kasutusedünaamika muudab keelt tekstikogumina suurel määral, kuigi keelevahendid ise ei pruugi muutuda.

Liina Lindström ja Ilona Tragel (TÜ) juhtisid ettekandes „Omajakonstruktioonist pärit perfekt eesti keeles” tähelepanu sellele, et eesti keeles on (osaliselt) grammatikaliseerunud mitu Euroopa keeltele iseloomulikku nähtust. Lähemalt vaadeldi (Bernd Heinelle ja Tania Kutevale toetudes), kuidas

on kujunenud konstruktsioon, mida on eesti keeleteaduses peetud impersonaali või passiivi paradigmasse kuuluvaks ([NP_{ADE} olema (P) VP_{PP}]: *Mul on auto pestud*) ning missugune on selle grammatiseerumisaste. Esinejad jõudsid järeldusele, et konstruktsiooniga väljendatakse pigem agendi sooritatud sündmuse lõpetatust ning tegemist on samasuguse grammatiseerumisnähtusega, nagu mit- mes Euroopa keeles on toimunud *have* 'omama'-konstruktsiooni põhjal.

Peep Nemvalts (TLÜ) lähtus oma ettekandes „Alaleütleva allutusretked võõrale alale” üldteada tõsiasjast, et pikemat aega on alaleütlev püüdnud endale allutada kaasaütleva kasutusala verbi *sarnanema* ning adjektiivi *sarnane* ja adverbilise *sarnaselt* rektioonistruktuuris. Ettekandes vaadeldi, milliste käänete tähendusala allatiiv on tunginud või tungimas ja milliseid tähendusalasid ehk koguni (v)allutanud.

Maia Rõigas (TÜ) keskendus ettekandes „Muutuv riigikirjand” kirjandi kirjutamise ja hindamisega seonduvale. 2007. aastaks kavandati riigikirjanditeemade esituse variant, mis kujutaks endast ka alateemade esitust. Teema lahtikirjutuste vastu olid väitsid, et see otsekui kohustab kirjutajat esitatud skeemi järgima, pooldajate arust annab see keskmisele ja kehemale kirjutajale pidepunktid ja elementaarse kindlustunde. M. Rõigas pakkus arutlemiseks valiku ühe kirjanditeema lahtikirjutusi. Iga loova töö puhul on hinnangud mõneti subjektiivsed. Riigikirjandite hindamisjuhend soovib, et kirjand oleks üldistusjõuline. Aga kust lähevad selle üldistusjõu piirid? Seosevead, piiritlemata asesõnade ähmane kasutamine, vajalike sõnade puudumine – need on vaid mõningad sagedased veatüübid, mille puhul pole selge, milline on kirjutaja oskamatus ja lohakuse suhe.

I sektsiooni ettekannete seas oli esi-

mene Heiki-Jaan Kaalepi (TÜ) ülevaade „Muutuv keel ja speller”. Filosoofi eesti keele spelleri näitel arutleti spelleri leksikoni nüüdisajastamise ja täiendamise ning uute sõnade muuttüüpide määramise problemaatika üle. Speller ei saa sisaldada keele kõiki sõnu, kattes siiski keelt nii adekvaatselt kui võimalik. Lisanduvad sõnad muutuvad väheste peamiste muuttüüpide järgi, sejuures võivad eri allikad esitada samale sõnale eri muutmisi.

Anni Oja (TLÜ) ettekanne „Isiksuseomaduste sõnavara ja selle muutused rate.ee suhtlusportaalis” vaatles isiksuseomaduste sõnavara esmaesinemisi ja variatsioone Interneti-keeles, mille suur väljendusvabadus võimaldab keelemuutuste vahetut avaldumist. Autori korpuse põhjal on koostatud unikaalsete sõnade loend koos nende esmaesinemiste aegadega, moodustatud sõnapesi ja joonistatud levikudiagramme ning jälgitakse huvitavamate sõnade elukäiku.

Tiina Leemets (EKI) käsitles ettekandes „Võõrmõjud võõrsõnavaras” keele- ja kultuurikontaktide mõjul toimuvaid nähtusi laen- ja võõrsõnavaras, nagu uute, vahel tarbetute (*proaktiivne*), vahel tähendust diferentseerivate (*poster*) võõr- ja laensõnade kasutuselevõttu; olemasolevate sõnade tähenduse (*testima*) teisenemist; olemasolevate sõnade (*spekuleerima*, *neeger*) stiili- ja konnotatsioonimuutusi.

Szilárd Tóthi (TLÜ, TÜ) ettekanne teemal „Euroametnikust euroremondini: ühe sõnamoodustuse vahendi semantikast, grammatikast ja etümoloogiast tänapäeva eesti keeles” käsitles sõnu esikomponendiga *euro*. *Euro*-sõnad võivad viidata Euroopale või Euroopa Liidule, viimastega assotsieeruvale kvaliteedile või rahaühikule euro. Viimasel juhul on tegemist tavalise liit-sõnamoodustusega, muudel juhtudel prefiksoidiga. Samasugust esikomponenti leidub teisteski keeltes ja sageli

on raske järeldada, kas sõna on eesti keeles moodustatud (*euronaine*) või terminina laenatud (*eurokraat*).

Anu-Reet Hausenbergi (TLÜ) ettekanne „Millest räägivad uute sõnaraamatute neologismid?” otsis vastust järgmistele küsimustele: kuidas kajastavad sõnaraamatud sõnavara muutumist? milline on innovatsioonides oma ja võõra vahet? kuidas selgitada innovatsioonide mõju teistele keeletasanditele? kas vajame uute sõnade sõnaraamatut? Esineja oli seisukohal, et hirm massilise laenamise ees on olnud ennatlik, uued leiavad koha eri allkeeltes (eriti oskuskeeles; üldkeelde lisanduvad rohkem liitsõnad) ja nende saatust üldkeele tuumikus sõltub keelekasutajast. Sõnaraamatute põhjal uutest sõnadest ülevaadet hästi ei saa. Uute sõnade moodustamine käib piiratud sõnamoodustusmallide järgi (verbid nagu *moosima*, *arhiivima*, *fännama*, *eelhäätama*).

Enamik II sektsiooni ettekannetest paigutus kognitiivse keeleteaduse paradigmasse. Sektsiooni avas Jane Klavan (TÜ), kes rääkis ettekandes „Erinevusi kaassõnade vahel, keskel, seas, hulgas ruumiliste tähenduste vahel” teguritest, mis võivad mõjutada nimetatud kaassõnade ruumilisi tähendusi. Üliõpilaste seas läbiviidud katse kinnitas eeldust, et kaassõna *vahel* kasutatakse ainult kahe taustobjekti korral; sõna *keskel* kasutamist määrab trajektoori keskne asukoht taustobjektide suhtes; sõnu *seas*, *hulgas*, *keskel* kasutatakse rohkem kui kahe taustobjekti puhul.

Järgnes Ilona Trageli ja Ann Veismanni (TÜ) ettekanne „Kuidas horisontaalne ja vertikaalne suund eesti keeles aspektiks kehastuvad?”, milles tutvustati keele kehastatuse/kehalisuse hüpoteesi ja testiti seda selliste eesti keele

ühendverbide varal, mille partikli ruumiline tähendus on suund. Näiteks horisontaalse liikumise kogemust iseloomustab pidev/kestev tegevus (*kõndis edasi*), sama moodi on sõnal *edasi* ühendverbides kestva tegevuse aspekti laadne tähendus (*mängime edasi*). Vertikaalsuunas liikumist iseloomustab aga katkemine ja lõppemine (*hüppas maha*), ühendverbides võib *maha* märkida tegevuse lõppemist (*põles maha*).

Tuomas Huumo (TÜ) arutles ettekandes „Mõtteid empiirilise ja introspektsioonipõhise uurimuse suhetest kognitiivses lingvistikas” käimasoleva uurimissuundade või(s)tluse käigus kerkinud vastuolude üle. T. Huumo tõrjus osa introspektsioonipõhisele lingvistikale suunatud kriitikast, kuid arvustas empiirilise uurimissuuna meetodeid, väites, et suur osa nn empiirilise keeleuurimusest põhineb lõpuks keeleuurija oma keeletajul.

Katre Õimu (TLÜ, EKM) ettekande „Motiveeritud väljendid: tähenduse kujunemisest ja muutumisest” eesmärgiks oli selgitada kognitiivlingvistika vaatenurgast fraseologismide tähenduse kujunemist ja seletada, mis võib juhtida metafooripõhiste väljendite tähenduse muutumist. Et väljendite tähendus(t)es rakenduvad metafoori sihtmõisted ja ülekanded kalduvad aja jooksul abstraheruma, siis võib see kaasa tuua väljendite üldise, denotatiivse ja konnotatiivse tähenduse üldistumise – seega tingida tähendus(t)e kitsenemise.

Ettekannetele järgnes üldine arutelu.

HELLE METSLANG,
ILONA TRAGEL, KATRE ÕIM